

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARIDA "USTOZ SHOGIRD" AN'ANALARINING METODOLOGIK ASOSLARI

Abdulfattoxova M.B.

T.N. Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI I-bosqich tayanch-doktoranti

Tayanch so'zlar: an'ana, maktab, ustoz shogird, metod, munosabat, meros qadriyat.

Ключевые слова: традиция, школа, учитель ученик, метод, отношение, наследие ценность.

Key words: tradition, school, teacher disciple, method, attitude, heritage value.

Yangi Ozbekistonning bugungi kunida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash borasida ulkan tadbirlar shakllanmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash ishlari samaradorligini oshirish, bu borada o'zbek xalqi orasida ming yillab e'zozlanib kelinayotgan "Ustoz va shogird" milliy an'anasining o'ta muhim mezonlaridan unumli foydalanishga katta e'tibor berilmoqda.

O'zbek xalqining qadim ajdodlari tomonidan meros bo'lib qolgan madaniy, ma'naviy, moddiy boyliklari xazinasiga xalq orasidagi ustoz-shogird an'anasini ham kiritish joiz. "Ustoz-shogird" an'anasi azal-azaldan aziz qadriyat sifatida mamlakatni yuksaltirishda alohida o'ringa ega bo'lgan asriy merosdir. Zero, "Ustoz –shogird" an'anasi turkiy xalqlar qadimiy madaniyati sifatida jahon taraqqiyotida o'zining salmoqli o'rniga ega. Xuroson, Movaraunnahr, Afrosiyob, So'g'diyona, Marokant, Turon, Turkiston va boshqa joylar butun dunyoga mashhur bo'lib, tabarruk bu zaminda Ahmad Yassaviy, Al-Beruniy, Al-Farobiy, Ibn Sino, Mahmud Qoshg'ariy, Alisher Navoiy singari buyuk allomalar hamda Spitamen, Shiroq, Muqanna, Jaloliddin Manguberdi, Mahmud Tarobiy, Sohirqiron Amir Temur va temuriyzodalardek jasur o'g'lonlar dunyoga keldilar. Ular o'z xalqining baxt-saodati, madaniyati uchun jisman va ma'nan kurashdilar.

Mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida milliy qadriyatimiz sifatida qadimdan rivojlanib kelgan "Ustoz-shogird" an'anasi asosida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash sohasini rivojlantirish yo'lida barcha pedagog-xodimlar o'z texnologiyasiga ega. Tajribaga tayangan holda "Ustoz-shogird" an'anasi ta'lim muassasalarimizda soha rivojini ta'minlanishida quyidagi mezonlarga asoslanib faoliyat yuritmoqda:

- Hamkorlik tamoyili
- Tizimlilik tamoyili
- Ixtiyoriylik tamoyili
- Maqsadni aniqligi

"Ustoz-shogird" an'analari tajribasi ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash bilan birgalikda madaniy muloqot, munosabat darajalarini rivojlantirib, shakllantirib boruvchi an'anadir.

- "Ustoz-shogird" tizimi bilimlarni o'zlashtirish, kasbga tayyorgarlik va ishlab chiqarish munosabatlarini o'rnatish qobiliyatini shakllantirish jarayoni.
- "Ustoz-shogird" tizimi oliy o'quv yurtlarida bolajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ilmiy va professional yordam va qo'llab-quvvatlash maktabi.
- "Ustoz-shogird" tizimi oliy o'quv yurtlarida bolajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda boshqaruvdir.

Tez sur'atda ilmiy-texnik rivojlanish jarayonini amalga oshirilib borishi natijasida ta'lim jarayonining qirralari mukammallashib borayotganligi, ularning tizimiga yangi pedagogik texnologiyalarni, innovatsion uslublarni keng doirada kirib kelishi kabi hollar bo'lg'usi mutaxassislarni kasbiy taalluqliligi masalalarni aniqlash, ularga o'z vaqtida yordam berish kabi masalalarga e'tibor qaratish, ustoz-shogirdlik an'alaridan o'rinli foydalanish zarurligini keltirib chiqarmoqda. Uning asosida har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalab yetkazish masalalari o'z ifodasini topdi.

Bugungi kunda biz ulkan pedagogik merosga egamiz. Hamkorlik pedagogikasi bu merosda "Ustoz-shogird" an'anasi ko'rinishida ifodalangan. Unga ko'ra, ustoz shogirdiga kuchaytirilgan tarzda ta'lim va tarbiya beradi. Tarixdan ma'lumki bu jarayonda ota-ona yoki katta yoshli oila a'zolari ta'lim jarayoniga aralashmagan. Natijada, ustoz va shogird o'rtasida o'zaro ishonch va sadoqat tarkib topgan. Shu sababli manbalarda ustoz va shogirdga nisbatan bir talay talablar qo'yilgan.

Sharq mutafakkirlari va allomalarning ijodiy meroslarida o'qituvchi-tarbiyachi mahorati, ustoz-shogird an'alariga ham alohida o'rin berilgan.

Abu Nasr Farobiy ustoz-murabbiyga shunday talab qo'yadi: "Ustoz shogirdlariga qattiq zulm ham haddan tashqari ko'ngilchanlik qilmasligi lozim". Chunki ortiqcha zulm shogirdga ustozga nisbatan nafratuyg'otadi, ustoz juda ham yumshoq ko'ngil bo'lsa, shogird uni mensimay qo'yadi va hattoki u beradigan bilimdan sovib qolishi mumkin.

O'zbek xalqining buyuk shoiri va mutafakkiri, ulug' olim va davlat arbobi, jahon adabiyotining siymolaridan biri Alisher Navoiy ijodida ham muallimlar ishi, ularga munosabat masalalariga keng o'rin beriladi.

Navoiy bilimlarni tinmay uzluksiz ravishda o'rganish zarurligi, buning uchun esa maktab yoki madrasaga borib, shogird tushib ta'lim olish kerakligini uqtiradi. U yoshlarga chuqur bilim berish uchun muallimlar, mudarrislar hamda ustoz murabbiylarning o'zlari ham bilimli va tarbiyali bo'lishi zarurligini uqtiradi. U nodon, mutassib johil domullalarni tanqid qiladi va o'qituvchi o'qitish yo'llarini biladigan muallim bo'lishi zarur deydi. Masalan, Navoiy "Maxzub ul qulub" asarida maktabdorlar haqida fikr yuritar ekan, ularning o'ta qattiqqo'lligi, johilligi va ta'magirligini qoralaydi, kezi kelganda ustozlik mehnatining og'irligi, murabbiylik haqqini xolisona baholaydi.

"Ular ishi odam qo'lidan kelmas, odam emas, balki dev qila olmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga ojizlik qiladi. Lekin ustoz bolaga ilm va odob o'rgatadi. Darhaqiqat muallim bu kabi hollarda yuzlab mashaqqat chekadi. Shu jihatdan olganda bolalarda uning haqi ko'p, agar shogird ulg'aygach, podshohlik martabasiga erishsa ham, o'z muallimiga qulluq qilsa arziydi.

Xozirgi kunda ham o'qituvchi, murabbiylarga hurmat bilan qarash lozimligi talab qilinadi. Albatta, bunda o'qituvchining o'zi ham jamiyatda qanday muhim vazifani bajarish lozimligini tushunib olishi va o'z qadr-qimmatini anglashi zarur. Shu bilan birga, hozirgi kunda zamonaviy o'qituvchiga qo'yilayotgan talablarni bilishi va ongli tarzda unga rioya qilishi kerak. O'qituvchilar, ya'ni ustoz-murabbiylarning o'rni jamiyatda muhim o'rin tutadi. Ular o'z o'quvchilarini sevishi, ularga g'amxo'rlik qilishi va o'zi ham namuna ko'rsatishi lozim. Ayniqsa, ustoz-shogird an'alariga rioya qilinsa, oldinga qo'yilgan maqsadga erishish mumkinligini ko'rishimiz mumkin.

Ijtimoiy hayotning barcha sohalarida inson faoliyati obyekt-subyekt munosabatida amalga oshadi. Ta'lim-tarbiyada obyekt-subyekt munosabatlari o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy sifatleri va pedagogik mahorati hamda tarbiyalanuvchining psixologik-fiziologik xususiyatlarini hisobga olishda subyektning obyektga ta'siri kuchayadi va tarbiyaviy munosabat amalga oshadi.

Shundan kelib chiqib, tarbiyalanuvchining faolligi, uning o‘z-o‘zini tarbiyalashi o‘z xatti-harakatini nazorat qilish (o‘z faoliyatini ma’lum maqsadga yo‘naltirish) va tarbiyachiga ishonishiga ham bog‘liq.

Tarbiyalanuvchi (obyekt)ning o‘qishda, jamoat ishlarida faolligi tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiruvchi omil hisoblanadi. Tarbiyalanuvchi va tarbiyachining faolligi va o‘zaro ishonchi, ular o‘rtasidagi hurmat hamda hamfikrlilikni mustahkamlaydi. Bu esa pedagogik hamkorlikning asosiy maqsadidir. Ko‘pchilik o‘qituvchilar hamkorlikdagi pedagogik faoliyatga kirishar ekanlar, mavjud munosabatlar va pedagogik faoliyat me‘yorlaridan kelib chiqqan holda bugungi kunda darsliklarda mazkur maqsadga yo‘naltirilgan jarayonni tashkil etish uchun didaktik mashqlar va topshiriqlarning yetarli emasligini ta’kidlaydilar. Bunday vaziyatda o‘qituvchilar pedagogik jarayonga ijodiy tarzda yondashgan holda mashqlar va topshiriqlarni tanlashlari va o‘z amaliy faoliyatlarida qo‘llashlari zarur. Mavjud qiyinchiliklarni o‘qituvchi o‘quvchilarni birgalikda faoliyat ko‘rsatishga undash orqali o‘zaro hamkorlik muhitiga olib kirish bilan bartaraf etishi lozim bo‘ladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimi rivojining hozirgi bosqichida hamkorlik pedagogikasi muhim o‘rin tutadi. Pedagog olimlar hamkorlik pedagogikasiga “Ta’lim beruvchilar va ta’lim oluvchilarning o‘zaro mulokotiga asoslangan shaklda ta’lim berishga yunaltirilgan ijodiy faoliyat jarayonidir”, deya ta’rif berishadi. Bu muloqotda ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi o‘zaro mas’uliyat sezadi, tomonlarning hamkorligi ta’lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

O‘qituvchining hamkorlikdagi pedagogik jarayonni tashkil etishga oid faoliyati birinchi navbatda o‘quvchilarning jamoada asosiy qadriyat sifatida o‘zlarini namoyon qilishlarini ta’minlashga yo‘naltirilgan o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil etish yo‘llari va usullarini izlashga qaratilishi lozim. Buning uchun o‘qituvchilar o‘quvchilar shaxsiga ziyon yetkazmaslik, ular ruhiyatiga shikast ko‘rsatmaslik, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsatish, zarur maslahatlar berish, bir o‘quvchini ikkinchisi bilan qiyoslamaslik, shaxsiyatiga to‘g‘ri baho bera olish, o‘quvchi rivojlanishining istiqbollarini aniq tasavvur eta olish kabilar o‘ta muhim.

Adabiyotlar:

1. Faxriddin, Rizouddin ibn. Ilmning o‘n to‘rt qanoti / Shogirdlik odobi /tarj. Jamalov Sagdulla. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2018. – 88 b.
2. Ron J. Aql vitaminlari. – Toshkent: FUTURE-BOOKS, 2021. – 383 b.
3. To‘raev B. Uchinchi muallim – O‘zbekiston falsafasi yutuqlarini targ‘ib qilgan vakil // https://uza.uz/uz/posts/uchinchi-muallim-ozbekistonfalsafasi-yutuqlarini-targib-qilgan-vakil_332585.
4. Tursun, Ahmad Muhammad Hasan Basriy. – Toshkent: Qaqnus media, 2019. – 55 b.
5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Ijtimoiy odoblar. – Toshkent: Hilol-nashr, 2016. – 456 b.

РЕЗЮМЕ

Мақоллада umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Ustoz shogird" an'analarini metodologik asoslashning o'ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, maktabda uzoq yillar mobaynida ishlab kelgan tajribali ustozlar va ilm dargoxini bitirib maktab ostonasiga ilk qadamini qo'ygan ustozlar orasidagi munosabatlarning to'g'ri shakllanishi uchun qanday yo'nalishlardan foydalanish kerakligi haqida alohida to'xtalib o'tiladi.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются особенности методологического обоснования традиции "учитель-ученик" в общеобразовательных учреждениях среднего общего образования. Отдельно будет рассказано о том, какую направленность следует использовать для правильного формирования взаимоотношений между опытными наставниками, проработавшими в школе долгие годы, и теми, кто, окончив вуз, сделал первый шаг к порогу школы.

SUMMARY

The article highlights the peculiarities of the methodological justification of the traditions of the "master disciple" in general secondary educational institutions. Also, a special mention is made in the school of what direction to use for the correct formation of relations between experienced teachers who have been working for many years and teachers who have taken their first step on the threshold of school by graduating from the dargokh of science.